

ПРЕЗИДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

09.11.2022

м. Київ

№ 349

Українська мова в сучасних
реаліях державотворення в Україні

Заслухавши та обговоривши доповіді директора Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України члена-кореспондента НАН України Б.М.Ажнюка та директора Інституту української мови НАН України доктора філологічних наук П.Ю.Гриценка з питання «Українська мова в сучасних реаліях державотворення в Україні», Президія НАН України констатує, що українська мова сьогодні посіла позиції єдиної державної мови в Україні, на що вказують:

– по-перше, зміна правової основи функціонування української мови як державної відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) та рішення Конституційного Суду України (від 14 липня 2021 р.) щодо відповідності цього Закону положенням Конституції України;

– по-друге, відчутна розбудова структури функціонального простору української мови, який надалі поступово охоплює нові сфери суспільної комунікації;

– по-третє, перетворення української мови на реальний дієвий чинник консолідації суспільства;

– по-четверте, употужнення позитивної аксіації (сприймання та оцінювання) української мови в суспільстві на тлі різкого обниження оцінки російської мови, розвиток громадського руху за українську мову як реальний вияв формування українського громадянського суспільства;

– по-п'яте, інтенсивний розвиток українськомовного художнього, публіцистичного і наукового дискурсів як важлива передумова утвердження змін структури української літературної мови, її оновлення відповідно до розвитку науково-технічного, художньо-естетичного розвитку суспільства.

Водночас деструктивними є спроби поновного нав'язування українському суспільству дискусій про відновлення в Україні позицій російської мови в різних форматах, її повернення в освіту та медійний простір; негативні наслідки мають прояви волонтарного втручання офіційних функціонерів різного рівня в розвиток української мови, її структуру та функціонування без будь-яких суспільних практичних передумов та без узгодження з науковим експертним середовищем.

Через відчутне недофінансування впродовж тривалого часу поза увагою науковців залишаються фундаментальні проєкти з історії української мови, діалектології, лексикографії, порівняльного українсько-іншослов'янського мовознавства, що відчутно утруднює відстоювання позицій української мови як в Україні, так і на міжнародній арені. Розгортання кожного із цих проєктів потребує розширення кола висококваліфікованих виконавців, відповідного технічного забезпечення.

В мовознавчих установах НАН України успішно здійснюються теоретичні та прикладні дослідження системи української мови, її унормування та проблем мовної політики, спрямовані на розширення сфери функціонування державної мови та захист мовних прав її носіїв, а також мовних прав корінних народів і національних меншин в Україні.

Упродовж останнього десятиліття в мовознавчих установах НАН України опубліковано словники, лінгвістичні атласи, теоретичні праці, зокрема «Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х книгах», «Український лексикон кінця XVIII – початку XXI ст. Словник-індекс. В 3-х томах», «Акти Полтавського полкового суду 1668–1740 рр. Збірник актових документів. Кн. I», «Акти Полтавського полкового суду 1683–1750 рр. Збірник актових документів. Кн. II», «Словник дієслівного керування» (Л.Колібаба, В.Фурса), «Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики» (відп. ред. Є.Карпіловська), «Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Вып. 9. Рефлексы *tort, *tolt, *tert, *telt», «Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси» (О.Данилевська); «Суржик: між мовою і язиком» (Л.Масенко); «Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні» (Л.Масенко); «Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва» (Н.Матвеева); «Українське повсякденне мовлення у міському молодіжному середовищі» (І.Цар); розділи в колективних монографіях та статті, зокрема: «Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення» (П.Гриценко), «Мова як індикатор угорсько-українських відносин сьогодення» (П.Гриценко), «Територіальні та соціокультурні аспекти функціонування сучасних слов'янських мов як державних» (С.Соколова, О.Данилевська, О.Руда); «Мовна ситуація в школах України» (С.Соколова, О.Данилевська); «Peculiarities of bilingual language situation in secondary schools of Ukraine (according to the results of a mass survey)» (О.Даньлевська); «Bilingual Communication in Ukraine:

Regional Features» (S.Sokolova); «Ukrainian-Russian Bilingualism and Diglossia in the Communicative Space of Kyiv» (N.Matvejeva); «The Language Behaviour of Kyiv Youth in a Bilingual Environment» (I.Tsar); «The Linguistic Situation in the Ukrainian Media as Viewed by the Public» (O.Ruda) та ін.

Також вийшла друком низка науково-теоретичних публікацій відповідного профілю, виконаних на підставі опрацювання значного за обсягом і різнопланового за лінгвістичною природою мовного матеріалу, зокрема колективні монографії «Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст», «Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ», монографія члена-кореспондента НАН України Б.М.Ажнюка «Мовна політика: Україна і світ», колективні монографії за його ж редакцією, його ж статті «Мовні права загрожених мов: діахронічна проекція», «Ukrainian Language Legislation and the National Crisis» та ін.

В Інституті мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України готується до публікації енциклопедично-перекладний словник «Мовна політика і мовне планування: терміни і поняття», в якому крім тлумачення відповідних соціолінгвістичних термінів подаються також їхні відповідники англійською мовою.

В Українському мовно-інформаційному фонді НАН України триває робота зі створення тлумачного «Словника української мови» у 20 томах (наразі вийшло 12 томів).

Вчені НАН України взяли активну участь у розробленні проекту Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Наприкінці 2020 року підписано Меморандум про співпрацю між НАН України та Уповноваженим із захисту державної мови.

Мовна ситуація в Україні прогнозовано зазнає динамічних змін. Сьогодні жодна з вагомих політичних сил не пропонує надати російській мові будь-який статус. Змінилися пропорції використання української мови в офіційному й неофіційному спілкуванні, в публічному просторі і в колі сім'ї та друзів. Зокрема, згідно з даними минулорічного соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, 46% українців зі своїми найближчими родичами розмовляють переважно або тільки українською мовою. Переважно або тільки російською мовою розмовляють 28,1% українців. Ще 24,9% українців у рівній мірі розмовляють українською і російською мовами. Збільшення кількості україномовних родин має стійку висхідну тенденцію.

Перед початком збройної агресії Російської Федерації частка тих, хто вважає, що російську мову потрібно вивчати в тому ж обсязі, що і українську мову, знизилася з 46% до 29,9% (за два десятиліття). Збройна агресія Російської Федерації стала потужним каталізатором процесу відмови від використання російської мови в освітній діяльності. Якщо в 2013 році було понад 1100 шкіл, де всі класи були із навчанням російською мовою, сьогодні таких шкіл залишилося 35. Пропорційно скоротилася й кількість дітей, які вивчають російську мову.

У зв'язку з доповненням 03.03.2022 Кримінального кодексу України статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» суттєво зросла потреба правоохоронних органів в отриманні послуг кваліфікованих лінгвістів-експертів. Експерти Українського бюро лінгвістичних експертиз НАН України розробили методику виконання експертиз відповідного типу і розпочали їх виконання. Протягом останніх шести місяців від Департаменту захисту національної державності СБУ, Головного управління СБУ у м.Києві та Київській області, Національної поліції та інших правоохоронних структур Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України прийняло до виконання 14 запитів на проведення експертиз, із яких 9 уже виконано, а 5 перебувають у роботі. Кількість подібних запитів прогнозовано зростатиме.

Лінгвісти Академії активно співпрацюють із мовознавчими науковими центрами слов'янських та низки позаслов'янських країн (ФРН, Румунія, США, Канада, Японія), беруть участь у спільних фундаментальних і прикладних проєктах, зокрема під егідою Міжнародного комітету славістів (проєкти «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас», «Українська мова як державна у взаємодії з іншими мовами України», «Онлайн-бібліографія світового славістичного мовознавства»), «Нова якість/нові якості і нова цінність/нові цінності в сучасних слов'янських мовах»). Водночас розширюється співпраця з науковцями університетів, взаємодія з державними установами, творчими спілками України задля забезпечення функціонування української мови як державної.

Усе зазначене дає підстави констатувати, що науковці мовознавчих установ НАН України розробляють актуальний суспільно вагомий напрям, який має велике теоретичне і прикладне значення.

Разом з тим Президія НАН України відзначає, що науково-практична діяльність у галузі соціолінгвістики, мовного планування і мовної політики потребує подальшого розвитку й поглиблення її теоретико-методологічних засад, розширення рамок координаційної діяльності із залученням широкого кола мовознавчих установ, комітетів Верховної Ради України, а також активізації науково-освітньої діяльності з підготовки фахівців через аспірантуру й докторантуру та їх спеціалізації з актуальних напрямів історії української мови та сучасного мовознавства.

Президія Національної академії наук України постановляє:

1. Доповіді директора Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України члена-кореспондента НАН України Б.М.Ажнюка та директора Інституту української мови НАН України доктора філологічних наук П.Ю.Гриценка з питання «Українська мова в сучасних реаліях державотворення в Україні» взяти до відома.

2. Схвалити діяльність Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України, Інституту української мови НАН України як провідних науково-дослідних установ та координаційних центрів України в галузі соціолінгвістики, мовного планування і мовної політики.

3. Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України (академік НАН України С.І.Пирожков) спільно з Відділенням літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (академік НАН України Г.А.Скрипник) врахувати пропозиції, висловлені під час обговорення зазначених доповідей, зокрема:

- до кінця 2022 р. опрацювати питання щодо розроблення концепції державної програми розширення присутності української мови за кордоном;

- спільно з Науковим товариством імені Т.Шевченка розширити координаційну діяльність серед провідних науковців України й зарубіжних країн у сфері мовного планування і мовної політики;

- посилити співпрацю з Національною комісією зі стандартів державної мови щодо правописних питань.

4. Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (академік НАН України Г.А.Скрипник) до 01.12.2022 подати Міністерству освіти і науки України та іншим зацікавленим відомствам пропозиції щодо проведення на кадровій і науково-методичній базі мовознавчих установ НАН України спеціальних семінарів із питань дослідження сучасного стану й історії української мови, із соціолінгвістики, мовного планування і мовної політики.

5. Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України (член-кореспондент НАН України Б.М.Ажнюк), Інституту української мови НАН України (доктор філологічних наук П.Ю.Гриценко) та Українському мовно-інформаційному фонду НАН України (академік НАН України В.А.Широков):

5.1. Активізувати науково-дослідну і науково-методичну роботу в галузі соціолінгвістики, мовного планування і мовної політики, забезпечення функціонування української мови як державної.

5.2. Надавати науково-методичну допомогу Уповноваженому із захисту державної мови та Національній комісії зі стандартів державної мови з усього комплексу питань, що стосуються мовного планування і мовної політики, забезпечення функціонування української мови як державної, підготовки та атестації кадрів, підготовки й рецензування відповідних посібників, проведення спеціальних семінарів тощо.

6. Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України (член-кореспондент НАН України Б.М.Ажнюк):

6.1. Провести в 2023 р. міжнародну наукову конференцію на тему «Актуальні завдання юридичної лінгвістики і теорії й практики мовного планування».

6.2. До кінця 2023 р. підготувати до видання енциклопедичний словник «Мовна політика і мовне планування: терміни і поняття».

7. Інституту української мови НАН України (доктор філологічних наук П.Ю.Гриценко) провести в 2023 р. Міжнародну наукову конференцію «Українська соціолінгвістика в сучасній міжслов'янській парадигмі».

8. Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України (кандидат філологічних наук В.Я.Жалай) активізувати роботу із забезпечення фахового перекладу державною мовою міжнародних документів, що підлягають оприлюдненню на офіційному вебсайті Верховної Ради України.

9. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (академік НАН України Г.А.Скрипник) та Науково-організаційний відділ Президії НАН України.

Президент
Національної академії наук України
академік НАН України

В.о.головного вченого секретаря
Національної академії наук України
академік НАН України

Анатолій ЗАГОРОДНІЙ

Вячеслав БОГДАНОВ